

TEMPLES OF THE NEW KINGDOM PERIOD

National University of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek

Faculty of History Department of History 2nd-year Student

Author: Jansaya Mutalova

Abstract: This article analyzes in detail the Hatshepsut Temple (Deir-el-Bahri), a rare architectural monument of the New Kingdom. The plan of the structure, terraced composition, column system, sculptural and relief decorations, polychromy traditions, and religious and symbolic content are highlighted, And the archaeological excavations and restoration work carried out in the 19th-20th centuries are considered. And the results of the research prove that the Hatshepsut Temple is one of the most perfect examples of New Kingdom architecture.

Keywords: Yangi Podsholik, Xatshepsut, Deyr al-Bahri, Qadimgi Misr me'morchiligi, ibodatxona majmuasi, Senenmut.

Annotatsiya: Mazkur maqolada Qadimgi Misr Yangi Podsholik davrining muhim me'moriy yodgorliklaridan biri hisoblangan Deyr al-Bahrida joylashgan Xatshepsut ibodatxonasi me'moriy tuzilishi hamda ramziy mazmuni tahlil qilinadi. Tadqiqot jarayonida ibodatxona majmuasining terassa tizimi, ustunlar kompozitsiyasi, haykaltaroshlik va relief bezaklari, shuningdek uning diniy va siyosiy ahamiyati o'rganildi. Tadqiqotda tarixiy tahlil, me'moriy tahlil, hamda arxeologik manbalarni o'rganish usullaridan foydalanildi. Xususan, ibodatxona devorlarida tasvirlangan Punt mamlakatiga uyushtirilgan ekspeditsiya sahnalari hamda fir'avn hokimiyatining ilohiylashtirilishini ifodalovchi tasvirlar tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, Xatshepsut ibodatxonasi Yangi podsholik davri me'morchiligining eng mukammal namunalaridan biri hisoblanadi hamda u fir'avn hokimiyatining siyosiy va mafkuraviy ramzi sifatida muhim ahamiyatga ega.

Аннотация: В данной статье подробно анализируется храм Хатшепсут (Дерй

эль-Бахри) редкий архитектурный памятник Нового царства. Рассматриваются планировка сооружения, террасная композиция, система колонн, скульптурные и рельефные украшения, традиции полихромии, а также религиозное и символическое содержание. Учитываются археологические раскопки и реставрационные работы, проведенные в XIX-XX веках. Результаты исследования доказывают, что храм Хатшепсут является одним из наиболее совершенных образцов архитектуры Нового царства.

Kirish: Qadimgi Misr sivilizatsiyasi jahon tarixida yuksak me'morchilik an'analari bilan ajralib turadi. Xususan, Yangi Podsholik davri monumental inshootlar qurulishi bilan tavsiflanadi. Ushbu davrda barpo etilgan ibodatxonalar diniy marosimlar markazi bo'lish bilan birga, siyosiy hokimiyatni ifodalovchi muhim ramziy makon sifatida shakllangan.

Shu nuqtai nazardan, Deir el-Bahri hududida joylashgan Hatshepsut ibodatxonasi aloxida ilmiy qiziqsh uyg'otadi. Mazkur inshoot qadimgi Misr jamiyatining diniy qarashlari va siyosiy tizimini o'zida mujassamlashtirgan noyob me'moriy kompleks hisoblanadi.

Tadqiqot metodologiyasi.

Tarixiy tahlil: Ushbu metod yordamida Yangi Podsholik davrining siyosiy, diniy va madaniy xususiyatlari tizimli ravishda o'rganildi hamda ibodatxona qurulishi bilan bo'liq tarixiy jarayonlar tahlil qilindi.

Komparativ tahlil: Mazkur metod asosida Hatshepsut ibodatxonasi boshqa Yangi Podsholik davri ibodatxonalari, xususan Mentuxotep II va Tutmos III inshootlari bilan solishtirildi. Qiyosiy tahlil orqali umumiy va o'ziga xos me'moriy xususiyatlar aniqlanib, ibodatxonaning innovatsion jihatlari ochib berildi.

Arxitektura tahlili: Bu metod yordamida ibodatxonaning terassali kompozitsiyasi, ustunlar tizimi, rampalar va ichki tuzulishi batafsil o'rganildi.

Manbashunoslik tahlil:Metod asosida ilmiy adabiyotlar,arxeologik hisobotlar va zamonaviy tadqiqot natijalari tizimli ravishda o‘rganildi.

Yangi Podsholik davri-Qadimgi Misr davlatchiligining Osiyodan bostirib kelgan giksos qabilalari ustidan qozongan mutloq g‘alabasidan keyingi taraqqiyot cho‘qqisi va so‘ngi yuksalish bosqichi hisoblanadi. Mazkur davr xronologik jihatdan mil.avv.1550-1069-yillarni o‘z ichiga oladi. Xususan m.avv XVI-XIVasrning o‘rtasiga qadar hukumronlik qilgan 18-sulola davrida badiiy ma‘daniyat va sa‘nat o‘zining yuksak nuqtasiga erishdi.

Yangi Podsholik sa‘nati o‘zining monumental ibodatxonalari va me‘moriy majmualari bilan ajralib turib,o‘zidan oldingi tarixiy davrlardan keskin farq qiladi.Mazkur bosqichga kelib,an‘anaviy ehromlar me‘morchiligi o‘rnini ibodatxona qurulishi egalladi,bu esa Misrning umumiy me‘moriy qiyofasini tubdan o‘zgartirdi. Misrning yangi me‘moriy qiyofasini belgilovchi ushbu inshootlar nafaqat podshohlar qudratini,balki teokratik dunyoqarashni ham ifodalagan. Yangi Podsholik ibodatxonalarini loyhalash,ichki imoratlarini qurish va devorlarini bezashda rang-barangligi bilan ajralib turgan.Ushbu davr me‘moriy transformatsiyasini tahlil qilishda XVIII sulola malikasi Xatshepsutning Deyr al-Baxridagi memorial majmuasi fundamental ahamiyatga ega Xatshepsut ibodatxonasi Qadimgi Fiva(zamonaviy Luksor)hududida qad ko‘targan.Majmua me‘mori Senmut landshaft me‘morchiligi tamoyillaridan mahorat bilan foydalanib,inshootni tabiiy qoyatosh relyefi bilan uyg‘unlashtirgan holda,uchta pog‘onali terassa shaklida loyhalashtirgan.Inshootning qurulishidan ko‘zlangan asosiy maqsad-malika hukumronligining ilohiy asosi hamda davlat qudratini me‘moriy shakllarda aks ettirish bo‘lgan.

Ibodatxonaga olib boruvchi markaziy yo‘l ikki tomondan har 10 metrda joylashgan monumental sfinks haykallari bilan o‘ralgan. Ushbu sfinkslarda fir‘avnlikning an‘anaviy atributlari (klaft bosh kiyimi osma soqol) bilan ifodalangan bo‘lsa-da,

ularning yuz tuzulishida an'anaviy ayol kishining nafis va chiroyli qiyofasi tasvirlangan. Relyefli poydevorlarda Xatshepsut tomonidan qo'lg'a kiritilgan harbiy g'alabalari va diplomatik yutuqlari aks ettirilgan kompozitsiyalar tizimli ravishda joylashtirilgan. Majmuaning birinchi hovlisi ekzotik o'simliklar va sun'iy suv havzalari bilan boyitilgan landshaft dizayniga ega bo'lgan. Ikkinchi terassaga olib chiquvchi monumental zinapoyalar va ularni o'rab turgan portiklar(ustunli galereyalar) o'zining mutanosibliigi bilan ajralib turadi. Portik devorlaridagi relyeflarda Misr tarixidagi muhim voqea Punt mamlakatiga(hozirgi Somali hududi)uyishtirilgan dengiz ekspeditsiyasi va uning natijalari yuksak badiiy mahorat bilan tasvirlangan.

Quyida terassaga ikki kichik muqaddas xona tutashgan bo'lib,ulardan biri xudo Anibusga,ikkinchisi sigir qiyofasidagi ma'buda Xatxorga bag'ishlangan.Xatxor ibodatxonasining o'ziga xosligi uning antropomorfik ustunlarida namoyon bo'ladi.Ustunlarning yuqori qismi(kapitellari)sigir quloqli ayol(Xatxor)boshi shaklida ishlangan bo'lib ilmiy adabiyotlarda ushbu uslub "xatxorlik kapitellari"termini bilan yuritiladi. Bu elementlar Yangi Podsholik sa'natida simbolizm va me'morchilik sintezining yorqin namunasidir.Ibodatxonaning ikkinchi zali simmetrik joylashgan ikki ustunli konstruksiyaga ega bo'lib,u yondosh bo'shliqlar va muqaddas xonaga o'tishni ta'minlovchi dahlizlar bilan bog'langan.Mazkur zal monumental zinapoyalar tizimi orqali majmuaning markaziy qismi hisoblangan o'rta terassaga chiqish imkonini beradi.Pastki trassa balyustradalar (to'siqlar) bilan o'ralgan bo'lib ,uning shimoliy qismi Quyida Misr ma'budasi Butoni ramziy ifodalovchi kobralar hamda mazkur hududning himoyachisi hisoblangan Bexut xudosining lochin shaklidagi monumental tasvirlari bilan bezatilgan.Majmuaning eng yuqori nuqtasi hisoblangan uchinchi terassaga olib chiquvchi zinapoya oldida rangli granitdan ishlangan sfinks haykallari o'rnatilgan.Ushbu terassa peristil(ustunli hovli)ko'rinishida loyhalashtirilgan bo'lib,unga kirish granitdan ishlangan monumental eshiklar orqali amalga

oshirilgan. Hovli markazida malika Xatshepsutning otasi-fir'avn Tutmos Iga bag'ishlangan kultiv kapellar joylashgan. Inshoatning visual ulug'vorligini taminlash maqsadida yuqori terassa bo'ylab malika Xatshepsutning 5 metrlik monumental haykallari o'rnatilgan. Ushbu haykallar Nil daryosining sohilidan ham aniq ko'rinib turuvchi dominant elementlar vazifasini bajargan.

Tadqiqotlar tarixi va arxeologik qazishmalar: Inshoat o'zining kompozitsion mukammaligi va me'moriy yechimi bilan Jahon olimlarining e'tiborini tortib keladi. Me'mor Senmutning shaxsiy daxmasi ham aynan ushbu majmuaning birinchi terassasida joylashgani inshoatning tarixiy ahamiyatini yanada oshirdi. Ibodatxonaning ilmiy tadqiq etilishi:

*1817-yil Yevropalik tadqiqotchi Jovanni Beltsoni tomonidan ilk ilmiy o'rganish ishlari boshlandi. O'sha davrda inshoat deyarli to'liq qum ostida qolgan edi.

*Tarixiy ofat: Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, mil.avv.1100-yillarda sodir bo'lgan kuchli zilzila natijasida ibodatxonaga jiddiy zarar yetgan.

*Xristianlik davri: Milodiy VII asrga kelib, mazkur hududda xristian monastiri barpo etilgan va shundan so'ng inshoat "Deyr al-Bahri" (Shimoliy monastir) nomi bilan yuritila boshlangan.

*1829-yil: Misrshunoslik asoschisi J.F. Shampolyon majmuaga tashrif buyurib, devordagi iyeroglif yozuvlar va ramziy formulalar asosida inshoatning oddiy bino emas, balki fir'avn ibodatxonasi ekanligining ilmiy jihatdan isbotladi.

*XIX asr oxiri: 1890-yillardan boshlab tizimli arxeologik qazishmalar va restavratsiya ishlari yo'lga qo'yildi.

Arxeologik tadqiqotlar va hududiy rejalashtirish: XIX asrning 90-yillarida ingliz tadqiqotchisi Eduard Navill rahbarligida olib borilgan keng ko'lamlil arxeologik qazishmalar natijasida ibodatxona xarobalari qum qatlamlaridan to'liq tozalandi. Navill tomonidan ishlab chiqilgan hududning umumiy bosh rejasi majmuasining uch bosqichli

monumental arxitekturasini ilmiy jihatdan asoslab berdi. Keyinchalik Britaniya muzeyi mutaxassisleri tomonidan amalga oshirilgan epigrafik tadqiqotlar quyi ikki terassaning asl kompozitsion qiyofasini tiklash imkonini yaratdi. 1944-yilgacha bo'lgan davrda restavratsiya ishlariga fransuz me'mori Emill Barez rahbarlik qildi. 1961-yildan boshlab esa Polsha restavratorlar guruhi majmuani hozirgi ko'rinishiga keltirish ustida ish boshladi. Biroq, E. Barezning faoliyati ilmiy jamoatchilik tomonidan jiddiy tanqidga uchradi. Buning asosiy sababi-me'morning ilmiy rekonstruksiya tamoyillariga emas, balki subektiv tasavvurlarga tayangan holda ish olib borganligidir. Xususan, quyi terassada qadimiy va zamonaviy devor qismlarini birlashtirishda temi-beton konstruksiyalaridan foydalanilgani inshootning tarixiy autentikligiga putur yetkazgan deb baholandi. Shunga qaramay, mazkur ziddiyatli yondashuvlar natijasida jahon ahamiyatiga molik monumental inshoot qayta qad rostladi. Ibodatxonaning yuqori terassasidan sharqqa yo'naltirilgan vizual o'q Nil daryosining qarama-qarshi sohilidagi Karnak ibodatxonalar majmuasi bilan to'g'ridan-to'g'ri kompozitsion bog'liqlikni hosil qiladi. Mazkur hududda oliy ma'buda Maatga bag'ishlab barpo etilgan, relyeflar bilan boyitilgan "Qizil ibodatxona" majmuaning mafkuraviy ahamiyatini yanada oshiradi. Yangi podsholik davri me'morchiligida barcha diniy inshootlar aynan shu muqaddas hudud atrofida tizimlashtirilgan.

Tarixiy transformatsiya va yo'qotishlar

Xatshepsut hayotlik davrida ibodatxona Misr diniy arxitekturasida markaziy o'rin egallagan bo'lsa-da, mil.avv. 1430-yilda siyosiy sabablar (Tutmos III ning hokimiyatga kelishi) natijasida inshoot qisman vayron qilingan. Tutmos III tomonidan amalga oshirilgan "tarixiy xotirani o'chirish" (damnatio memoriae) siyosati natijasida Xatshepsutga tegishli ko'plab relyeflar va haykallar shikastlangan, ularning o'rniga kvartsit va granit bloklardan yangi konstruksiyalar barpo etilgan. 1996-yilda fransuz olimi Fransua Larxer boshchiligidagi tadqiqotlar natijasida ushbu inshootga tegishli 300

dan ortiq tarqoq bloklar aniqlandi va ularni tizimlashtirish ishlari amalga oshirildi.

Xulosa: Yangi podsholik davri me'morchiligini o'rganishda Xatshepsut ibodatxonasi fundamental obyekt hisoblanadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, inshootning qurilish rejasi, terassalar tizimi va tabiiy landshaft (Deyr al-Bahri qoyalari) bilan uzviy uyg'unligi Qadimgi Misr me'morchiligida yangi konseptual bosqichni boshlab bergan. Majmua kompozitsiyasidagi yaxlitlik va mantiqiy izchillik o'sha davr me'moriy tafakkurining yuksak darajasini ifodalaydi. Shuningdek, relyeflar va yozma manbalar tahlili Xatshepsutning teokratik hokimiyatini qonuniylashtirish (legitimizatsiya) strategiyasini ochiqlab beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. R. Rajabov. Qadimgi Dunyo Tarixi – Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2009. 440bet.
2. D. Urakov, A. Xolliyev, S. Gabrielyan, R. Tursunov, O. Maxmudov, A. Rozakov, A. Biykuziyev, B. Xaynazarov, R. Djurayev, Kenjayeva. Jahon Tarixi (1-TOM, 1-JILD) – Toshkent: “Innovatsiya-Ziyo” 2020. bet.
3. Большаков. В. А. Дочь Ра Хатшепсут – Москва: РУДН, 2009. 42 стр.
4. Tyldesley. J. Hatchepsut: The Female Pharaoh – London: Penguin Books, 1996. pp.73-85.
5. Shaw. I. The Oxford History of Ancient Egypt. Oxford University Press, 2000. - pp.218-223.
6. Redford. D. B. Pharaoh's Court: Ancient Egypt in the Age of Hatshepsut – Princeton University Press, 2001. pp-51-60.